

La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)

Xavier AQUILUÉ i ABADÍAS (*)

Jordi PARDO i RODRÍGUEZ (**)

ABSTRACT

The preserved remains of the roman village of Can Martí (Samalús, Vallès Oriental) are situated on the lower part of a hill occupied by a small iberic settlement. Its distribution (atrium, tablinum and cubiculae) and its parietal decoration (paintings of the first pompeii style) as well as its mosaic decoration (flooring of opus tesellatum with a central emblem and opus signium with mosaic tile) let us confirm that we are in front of the urban part of a village, built according to the architectonic and decorative canons used towards the end of the second century B. C. or beginning of the first century B. C. in the italic peninsula. So, we are talking about one of the first late roman republican villages studied in depth in the Hispania Citerioris Province, and demonstrates one more time, the transformation of the first stages of this territory, following the patterns of roman exploitation.

Key words: Late Roman Republican Village, Opus Signium Flooring, First Pompeii Style, Mosaic, Urban Part.

1. INTRODUCCIÓ

L'objectiu d'aquest article és el de donar a conèixer l'estudi que vam fer en realitzar uns treballs de documentació de les estructures de la vil·la romana de Can Martí, a Samalús (avui, municipi de Cànoves i Samalús, al Vallès Oriental).

Tot i que han passat més de trenta anys de la seva localització fortuïta, i deu del treball de documentació que vam realitzar, la importància del jaciment justifica a bastament la publicació d'aquest article, malgrat el temps de retard, no només pel grau de conservació i espectacularitat de les restes, sinó per ésser una de les vil·les romano-republicanes més velles de Catalunya, i una peça clau per entendre el procés cultural i econòmic de la romanització i les seves relacions amb el substrate indígena.

Aquestes estructures, localitzades l'any 1957, no han estat mai objecte de cap intervenció arqueològica amb pretensions científiques, llevat del treball de documentació i intent d'estratigrafia invertida realitzada l'any 1981.

Les restes arquitectòniques conservades presenten varies habitacions pavimentades amb sòls d'*opus signinum* i mosaic, els quals han estat estudiats no sols des d'un punt de vista estilístic, sinó també des d'un

punt de vista estructural. Així mateix, hom ha intentat situar la vil·la dins del context històric del procés de romanització de l'àrea del Vallès Oriental.

Pensem que l'estudi dels mosaics s'ha centrat sovint en la seva anàlisi formal, quasi exclusivament. Però és obvi que tots els mosaics han tingut una missió funcional concreta ensems la decorativa. Estan inserits dins unes estructures físiques de caràcter arquitectònic que determinen la seva forma i funció, i són el resultat del procés socio-econòmic i cultural en el qual fou decidida la seva construcció. És així que, malgrat que els paviments ja havien estat estudiats i catalogats per X. Barral (Barral, 1978), pensem que seria interessant precisar el marc cronològic proposat per ell (s. I a.C. al I d.C.), de la mateixa manera que intentar donar una interpretació del conjunt arqueològic, aprofitant tota la informació que hom pugui recollir.

2. EL MARC FÍSIC

Les restes de la vil·la romana de Can Martí es troben al lloc que ocupava l'antiga masia que donà nom al jaciment, enderrocada posteriorment (figs. 1 i 2). Aquest indret és a pocs metres de Can Pujades i Can Flaquer, que són actualment dins la finca de Can Torras (municipi de Cànoves i Samalús, Vallès Oriental). Samalús es troba a les falces meridionals del Montseny, sota les primeres elevacions graníti-

(*) TED'A - Tarragona.

(**) Museu de Gavà.

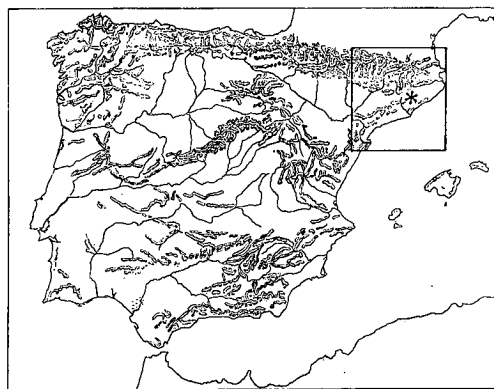
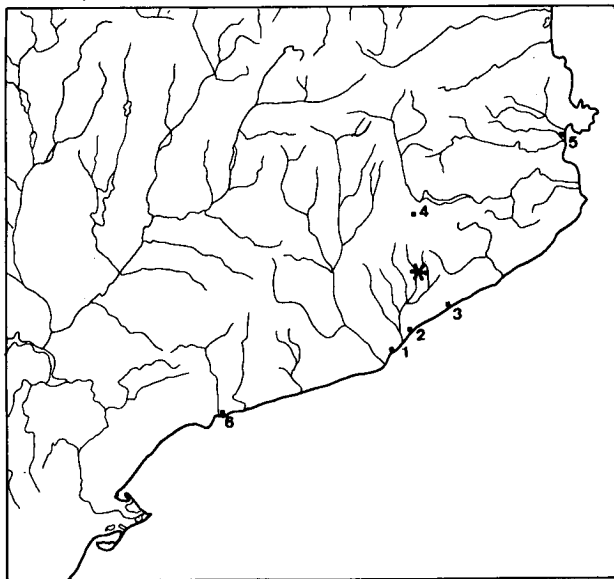

Fig. 1.— Situació de la vil·la de Can Martí (★) respecte a les ciutats romanes de *Barcino* (1), *Baetulo* (2), *Iluro* (3), *Ausa* (4), *Emporiae* (5) i *Tarraco* (6).

ques de la segona unitat estructural del massís, composta pel peneplà de “la Calma”, amb els pics del Puigdrau, el Sui, Roca Centella, les Credes i Tagamanent. En concret, Can Martí es troba al peu del turó de Puig Castellar (topònim present a molts indrets del paisatge d’aquest sector de Catalunya).

Aquesta zona de solana gaudeix d’un clima excel·lent, no sols per la seva suau declinació termomètrica, sinó pel fet d’estar emparada dels vents del nord pel Montseny i per la pròpia alçària del lloc (435 metres sobre el nivell del mar) que la preserva de les ocasionals inversions tèrmiques i boires de les planes del Vallès. Aquests factors afavoreixen una vegetació típicament mediterrània, amb una presència abundosa de pi bord i pi pinyoner, arboç, bruc i ginebró, però amb el predomini de l’alzinar, i la variada bosquina mediterrània que l’acompanya.

A part dels 600 mm anuals de mitjana pluviomètrica, l’aigua de les fonts i torrenteres de desguàs d’aquest sector de Montseny han estat aprofitades des de l’època molt antiga amb basses, mines i fonts artificials i canals de rec que han servit per desenvolupar una activitat agrícola de pluricultiu. És a pocs metres del jaciment que descriurem l’indret per on passa l’antic canal de rec que, recollint aigües de Rocafi-

guera, anava cap a les planes de les parròquies de Corró d’Amunt i Corró d’Avall. La tesi doctoral del Dr. Pierre Bonassie (Bonassie, 1979) tracta amb molt d’interès aquesta obra comunal documentada al segle IX de la qual n’és també un altre testimoni la perduració toponímica del *Corrone* (Corró).

Els masos dispersos de Samalús, i el petit nucli de cases del centre de la parròquia, són els centres d’ocupació humana dedicada a l’explotació agrícola i ramadera tradicional de règim familiar, que sense interrupció ha ocupat aquestes terres des d’època molt antiga. Recentment, han estat construïdes algunes poques cases d’estiueig que, amb les cases parcials i torres d’importantes famílies de principis de segle, han gaudit de l’immillorable clima de Samalús. La seva orientació a migdia, la fàcil comunicació i el domini visual del Vallès són altres aspectes que configuren el seu marc físic.

3. EL MARC HISTÒRIC DEL JACIMENT

Les característiques físiques del Vallès, al bell mig de la Depressió Pre-litoral Catalana, veritable corredor natural de Catalunya, el convertiren en una zona estratègica de comunicacions terrestres. És palès que el traçat més antic de la via Augusta, Heràklea o dels Vasos Apol·linars travessà aquest sector del Vallès, amb referències toponímiques com *Praetorium* (Llinars del Vallès?), *Semproniana* (probablement Granollers) i *Arrahona* (barri de la Salut, Sabadell). Un altre camí antic era el que es dirigia d’*Iluro* (Martaró) a l’estació termal de Caldes de Montbui (*Aquae Calidae*?), i un altre que unia les planes del Vallès amb la plana de Vic pel pas del Congost. Al centre geogràfic de la comarca es localitzaria la cruïlla d’aquesta xarxa de camins, en el punt on actualment es troba Granollers, mercat i centre de serveis del Vallès Oriental. Les troballes dels darrers anys han confirmat aquesta hipòtesi inicial (Pardo, 1989). En aquest sentit, la *mansio* de *Semproniana*, citada pels Vasos Apol·linars es podria correspondre amb l’embarri del Granollers medieval. És òbvia, per tant, la transcendència que suposà aquesta infraestructura de comunicacions per al desenvolupament del procés general de romanització (Mayer & Rodà, 1984).

Aquest procés deuria d’haver començat molt aviat —en termes d’ocupació i transformació del paisatge—. Així hom observa una presència de materials ceràmics itàlics en els estrats de la fase corresponent a les primeres etapes de l’ocupació militar que marca una reorganització dels jaciments indígenes, tant en termes d’extensió com d’estructura interna (Pardo, 1984). La majoria d’aquests jaciments tenen una davallada d’activitat que coincideix amb l’establiment de les primeres *villae* a les terres més conreables de les planes. Molts són abandonats al llarg de la segona meitat del segle II a.C., i la resta redueixen llur activitat i deixen de funcionar abans del canvi d’era, llevat d’alguns que, per la seva ubicació estratègica, mantenen la seva activitat fins ben entrat l’Alt Imperi (Pardo, 1986).

Del caràcter profund i intensiu de la transformació cultural en són testimoni el gran nombre de jaciments arqueològics d’aquesta època catalogats a la Carta Arqueològica del Vallès Oriental. Per altra banda la moneda ibèrica de $\Lambda \text{P} \uparrow \text{H}$ (LAURO) i la proble-

màtica cronològica de la distribució dels jaciments són una referència prou clara d'aquest procés, encara poc conegut, d'integració i aculturació indígena en la nova estructura del poder que ha de configurar el paisatge romanitzat. Segons el nostre parer, aquesta moneda de LAURO és un dels fòssils d'aquest procés d'integració econòmica de les primeres fases de la romanització.

Al llarg de la segona meitat del segle II a.C., moment en el que es data l'emissió dels assos d'aquesta ceca (Estrada & Villaronga, 1967; Villaronga, 1979, pp. 89-90 i 211), es constata un procés de reorganització o abandó de jaciments fortificats indígenes (Bacaria et al., 1984), com ara el cas del poblament iber del Turó del Vent -Llinars del Vallès- (Bosch et al., 1986), i l'inici de l'activitat de les primeres *villae*, com és el cas de Can Martí (Samalús), Can Rosell (Llinars del Vallès), Torre Taberna (Vallromanes), Can Sabater (les Franqueses del Vallès), etc.

Aquesta etapa, poc coneguda per la manca d'excavacions científiques, fa difícil precisar la cronologia del seu inici. Probablement la primera explotació itàlica d'aquest sector territorial tingui una cronologia més antiga del que ara poden demostrar les poques dades que disposem. Si bé l'últim terç del segle II fou probablement una època en la que les *villae* republicanes iniciaren l'ocupació sistemàtica de les millors terres, amb un augment important d'explotació especialment després de finals del s. II a.C., és lògic

que aquest procés tingui una etapa preliminar que enllaci l'abandó i reorganització de nombrosos nuclis indígenes i la circulació de les monedes de la ceca de LAURO, encunyades amb llegenda i elements iconogràfics ibèrics i patró romà.

Un nombre significatiu dels establiments republicans es localitzen a la part baixa dels turons, molt a prop dels poblats indígenes. Aquest és també el cas de la vil·la romano-republicana de Can Martí. Sempre a prop de torrents o rieres. Els establiments posteriors s'allunyen molt més dels antics nuclis indígenes, ocupant les parts més baixes de les planes. D'aquest grup podem citar els jaciments de Can Grau del Revolt, Bòbila d'En Font, Malhivern i Can Noguera, al terme municipal de la Garriga, Can Llivans i Can Berengueret a Samalús, o d'altres com Cal Jardiner i Can Tàpies a Granollers. Al llarg del segle I a.C. el nombre d'establiments augmentà considerablement.

Aquesta ocupació del territori va aparellada de l'aparició d'un gran nombre de jaciments dispersos de naturalesa molt indefinida que tradicionalment han estat atribuïts a llocs de treball. Molts d'aquets jaciments, detectats únicament pel material ceràmic procedent de farciments de sitges i sense cap altra estructura arquitectònica coneguda, es localitzen molt a prop (entre 100 i 150 m) de *villae* tardo-republicanes, com és el cas de les sitges de Can Collell -Llinars del Vallès- i de les sitges de Can Sabater -Les Franqueses/Cardedu- (Pardo & Panosa, 1986).

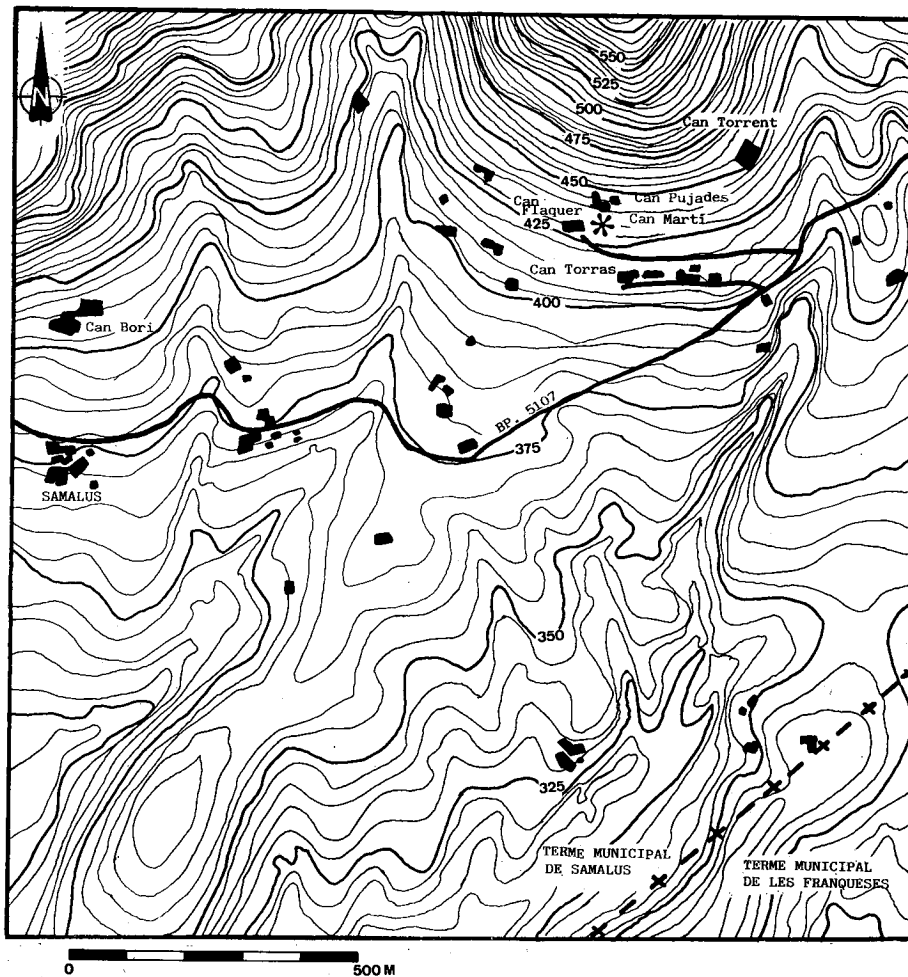

Fig. 2.- Situació topogràfica del jaciment de Can Martí al terme municipal de Cànoves i Samalús. L'asterisc assenjala les estructures conservades de la vil·la.

Fig. 3.— Vista del forn tar-do-republicà de Samalús, situat molt a prop de la vil·la romana de Can Martí.

4. LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT

El conjunt de restes arqueològiques es troba a una alçària de 435 metres per damunt del nivell del mar. Les coordenades cartogràfiques per a la seva localització són: 2° 23' 49" longitud Est i 41° 40' 04" latitud Nord, al terme municipal de Cànoves i Samalús (parròquia de Samalús) al Vallès Oriental, província de Barcelona (fig. 2).

Actualment, el lloc presenta una successió de terrasses de conreu que disposen les feixes en sentit perpendicular al desnivell del terreny d'aquest sector meridional de les primeres elevacions del massís del Montseny. Concretament, Can Martí es troba a mitja pendent de Puig Castellar, de 628 m d'alçada, al cim del qual s'han localitzat restes d'un establiment ibèric amb estructures de paret seca, cobertes per l'alzinar, i alguns fragments de terrissa indígena localitzada superficialment. A la part inferior de l'àrea d'influència del jaciment, a l'altre cantó de la carretera BP.5107, al costat de Can Pericas, es troba un forn de ceràmica que conserva la cambra de combustió i la graella de coccio en molt bon estat (fig. 3), el qual és conegut com el "forn ibèric de Samalús" (Almagro et al., p. 172), tot i que segurament sigui contemporani al funcionament de la vil·la de Can Martí i, conseqüentment, dins d'un horitzó històric romano-tardo republicà molt clar.

L'accés a la finca es realitza per un camí que parteix del marge esquerre de la carretera BP.5107 en direcció a Llinars del Vallès, a uns 50 m abans d'arribar a una corba al Km 38 del seu recorregut. Aquest camí, no asfaltat, recorre uns 100 m fins arribar a l'entrada de la finca anomenada "Can Flaquer", enfront de la qual gira 180 graus a la dreta, en direcció a Can Pujades. El jaciment està ubicat a uns 50 m de l'entrada de Can Flaquer, en un solar que era ocupat antigament per Can Martí. Actualment és propietat de Can Torras, situada molt a prop.

5. HISTÒRIA DEL JACIMENT

En enderrocar l'antiga casa de Can Martí, l'any 1957, en fer un pou, hom trobà al subsòl d'aquesta, a més de 2 metres del nivell actual, unes restes d'una pavimentació romana. Aquestes troballes provocaren l'interès dels propietaris (Srs. Torras) i del paleta de les obres (Sr. Candelich, de Samalús), que inicià "l'excavació" seguint els nivells de pavimentació i traient a la llum un conjunt d'estructures d'època romana bellament pavimentades.

Els materials arqueològics apareguts, el parador del qual ens és desconegut, foren dipositats a la casa dels antics masovers (Can Pujades), situada a pocs metres del jaciment. El posterior canvi dels ocupants de la casa, el pas del temps i altres fets que se'ns escapen, provocaren que a l'actualitat no ens hagi arribat cap altra mena d'informació. De la mateixa manera que tampoc disposem de notícies d'un *emblemata* que fou arrencat del centre del mosaic de l'habitació núm. 1, no sabem si en època anterior o en la realització de les obres. L'empremta que deixà aquest element, probablement d'*opus vermiculatum*, fou tapada i nivellada amb ciment.

Posteriorment, el Sr. Josep Estrada, antic comissari d'excavacions arqueològiques de la zona, quan tingué coneixement de la troballa, visità el jaciment, però sense poder intervenir en els treballs d'excavació i neteja. Podem destacar, tanmateix, les observacions realitzades per ell referents a un nivell de coberta de *tegulae* que apareixia a uns 40 o 60 cm per sobre dels paviments i correspondria a una caiguda de la coberta per abandó o destrucció (per les dades que disposem sembla ésser més probable que hagués estat per destrucció).

Un cop catalogat el jaciment, el propi Estrada donà la seva difusió publicant-lo als apèndixs apareguts a la seva "Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores" (Estrada, 1955-59) i a "La Lauro monetal y el hallazgo de Cànoves" (Estrada & Villaronga, 1967).

Més tard i per tal d'evitar l'enderrocament de les parets que conservaven estucs i dels marges de terra que envoltaven el jaciment, es construïren uns murs de contenció formats per maons i pedres deixant el conjunt arqueològic completament tancat. Aquests murs es bastiren sense fonamentació per tal d'evitar malmetre els paviments. D'altra banda, malgrat la vigilància dels propietaris i l'interès dels membres del grup de col·laboradors del Sr. Josep Estrada i Garriga (aleshores delegat de la "Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas"), desaparegueren mostres dels estucs murals que revestien algunes parets de les estructures del jaciment.

El 1978, Xavier Barral i Altet inclou els paviments de Samalús en el seu treball sobre els mosaics laïtans (Barral, 1978).

A la primavera de 1981 el Grup de col·laboradors de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers inicia les converses amb el propietari, Sr. Torras,

per tal d'intentar preservar els paviments donades les condicions de deteriorament que presentaven. Fins aquell moment l'herba creixia per tots els indrets i les arrels havien fet esclatar bosses de tesselles, despreses del suport de morter. El Sr. Torras manifestà el seu interès pel projecte i donà tota mena de facilitats perquè aquest es realitzés.

La intervenció tenia dos objectius principals. El primer era consolidar i preservar els paviments que, per estar exposats a l'aire lliure sense cap protecció ni cobert, patien les inclemències del temps i l'acció de les arrels de les plantes. El segon preveia l'obtenció d'informació del jaciment a través de la possible extracció dels materials que es poguessin recuperar de les piles de terra procedents dels treballs de neteja i "excavació" realitzats els anys cinquanta. Aquestes piles de terra eren encara al costat dels marges d'on havien estat extretes.

El procés de preservació dels paviments es plantejà amb uns objectius molt senzills, atès el caràcter voluntari d'aquesta intervenció i de la manca d'un pressupost específic per desenvolupar la tasca. Malgrat tot, la urgència d'aquella intervenció va ésser molt important per garantir la conservació, tot i que el jaciment mereixia –i mereix– una inversió més elevada i un projecte ampli d'estudi i difusió.

En primer lloc es netejaren i documentaren les estructures a l'aire lliure. Després es consolidaren els sectors de mosaic més malmesos i es protegí el perímetre de l'àrea pavimentada amb un bordó de morter. Hom tapà els mosaics amb terra neta, garbellada, seca i tractada amb herbicides no corrossius. Aquesta

capa de protecció es disposà de forma que configurés un desnivell de desguàs natural de l'aigua. Per sobre aquesta capa de terra s'hi disposà una làmina de plàstic de pvc que fou recoberta amb una capa superior de terra. L'objecte de la làmina de plàstic era impedir que les arrels de les plantes continuessin fent esclatar amplis sectors dels mosaics.

Pel que fa al segon objectiu de la intervenció, es procedí a garbellar sistemàticament tota la terra de les antigues excavacions per tal d'intentar una estratigrafia invertida. Aquesta operació, com ja es preveia, no aportà gaires dades, i el material arqueològic recollit fou escàs. Malgrat això fou possible estimar un interval cronològic de funcionament de la vil·la que coincidí amb el material arqueològic que apareixia a la prospecció dels camps de l'entorn i amb les dades documentades per Josep Estrada.

6. LA VIL·LA. ESTRUCTURES I INTERPRETACIÓ

Les estructures conservades de la vil·la constitueixen un conjunt arquitectònic de 10 m per 7,50 m. La vil·la està adossada per la seva banda septentrional al terreny natural del Puig de Castellet o Castellar, per la qual cosa podem afirmar que tenim el seu tancament originari per aquest sector. Contràriament, les estructures de la banda meridional han estat tallades, en un moment indeterminat, pels treballs de creació de bancals destinats al conreu de les terres. Així, doncs, les possibilitats d'excavació de la resta de la vil·la es redueixen als sectors occidental i orien-

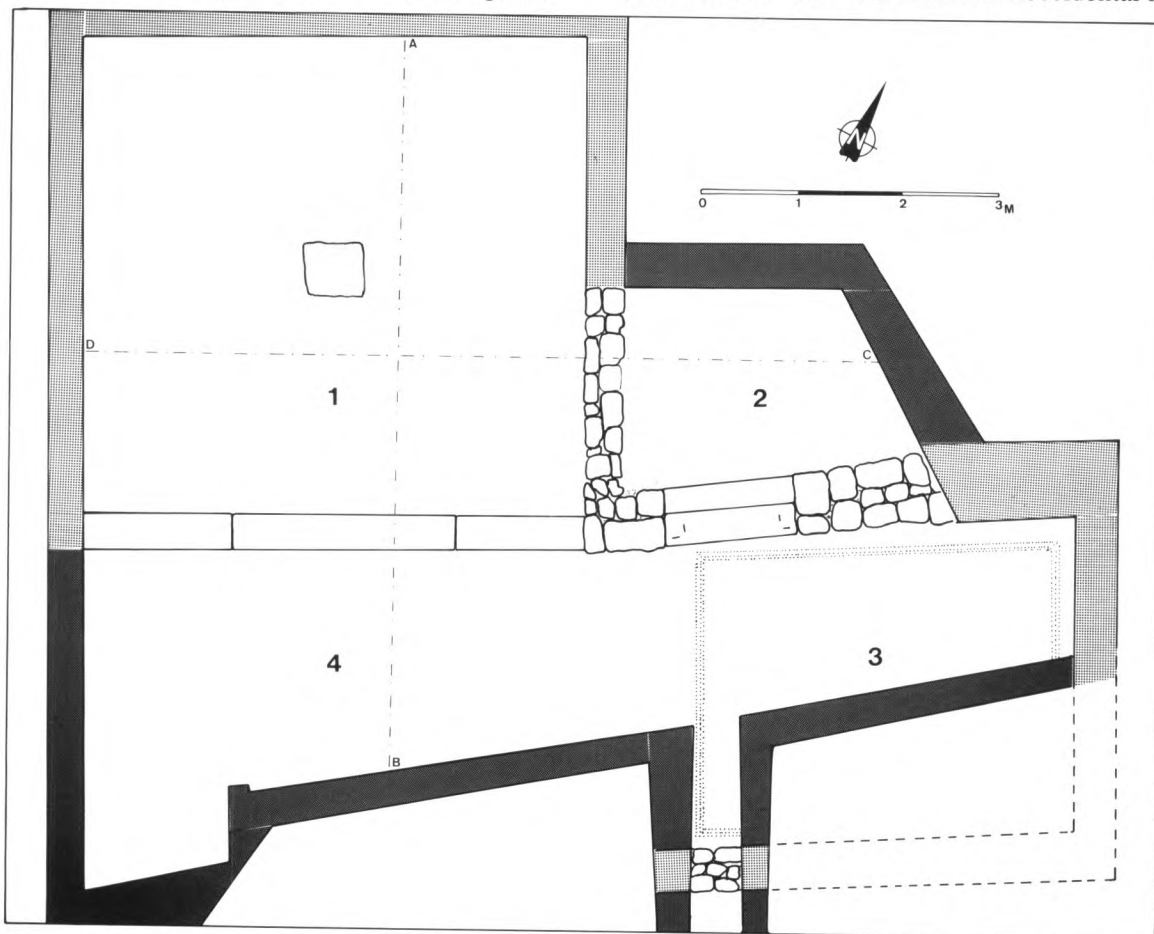

Fig. 4.— Planta de les estructures conservades de la vil·la romana de Can Martí. Amb trama de punts, els murs romans damunt dels quals s'ha refet la construcció antiga. Amb trama fosca, els murs de contenció contemporanis que delimiten les restes visibles.

tal, essent destacable que les cotes de circulació de l'estructura antiga es troben a més de tres metres per sota del nivell actual.

El conjunt conservat està format per quatre habitacions que han estat numerades a partir de l'àmbit nord-oest, seguint el sentit de les agulles del rellotge (fig. 4 i 5).

L'habitació número 1 té unes dimensions de 5 × 5 m, amb unes parets de 0,40 m d'amplada i d'1,30 m a 0,80 m d'alçada conservada. Aquestes presenten un parament d'*opus incertum* i encara s'observen les restes molt perdudes de l'enlluït de la paret septentrional. És, indubtablement, l'habitació més rica i importat del conjunt. Està pavimentada amb un mosaic de tesselles blanques de quarsita, en el centre del qual aniria un emblema de 0,50 m d'amplada, avui desaparegut. Aquesta habitació comunica directament amb l'habitació número 4, presentant un llindar de separació format per tres grans peces rectangulars de marbre blanc (les seves mides d'oest a est són: 1,50 m × 0,40 m; 2,25 m × 0,40; i 1,25 m × 0,40 m). La cota de circulació d'aquest àmbit està en 0,10 m per damunt de les cotes de circulació de les habitacions 3 i 4. És l'única habitació de la qual coneixem completament la seva planta.

L'habitació número 2 no ha estat excavada en la seva totalitat, fet que impossibilita el coneixement exacte de les seves dimensions. Tampoc coneixem el seu paviment, doncs, o bé està a cotes més baixes de les conservades, o bé ha desaparegut. És possible, però, que la seva cota de circulació fos més baixa que la de la resta de dependències car s'observa la

presència d'un esglaó en el portal d'accés a la mateixa. Aquesta porta comunica l'habitació amb l'àmbit número 3 i conserva el seu llindà (de 0,60 m d'amplada i 1,30 m d'obertura) amb els forats de les pol·lagueres i dels passadors. Els seus murs —conservats en una alçada de 0,60 m i una amplada de 0,40 m— presenten també un parament d'*opus incertum* i restes d'enlluït en la paret meridional. Hem de ressaltar, però, que tot el sector del mur que es troba al costat de la porta d'accés presenta una direcció i una amplada (0'65 m) que no coincideixen amb les orientacions i característiques constructives de la resta d'estructures, la qual cosa fa pensar en una refracció posterior d'aquesta habitació. Això explicaria també la inclinació diferent del mur respecte a la decoració del paviment d'*opus signinum* de l'àmbit 3.

L'habitació número 3 està relacionada directament amb la número 4 i la seva separació tan sols es verifica pel canvi en la decoració del seu paviment d'*opus signinum*. Tampoc ha estat excavada del tot però per sota del petit canal de desguàs, realitzat en el moment de construcció dels murs de contenció de la vil·la, s'ha pogut trobar el seu mur de tancament meridional. D'aquesta forma, sabem que les seves dimensions són de 3,50 m d'amplada per 3 m de longitud. Les parets presenten restes molt perdudes de pintura mural amb una decoració formada per l'alternància de plaques de coloracions groguenques i blanquinoses d'estuc sobre el fons vermellós de la pintura. El terra de l'habitació està constituït per un paviment d'*opus signinum* amb decoració tessellada

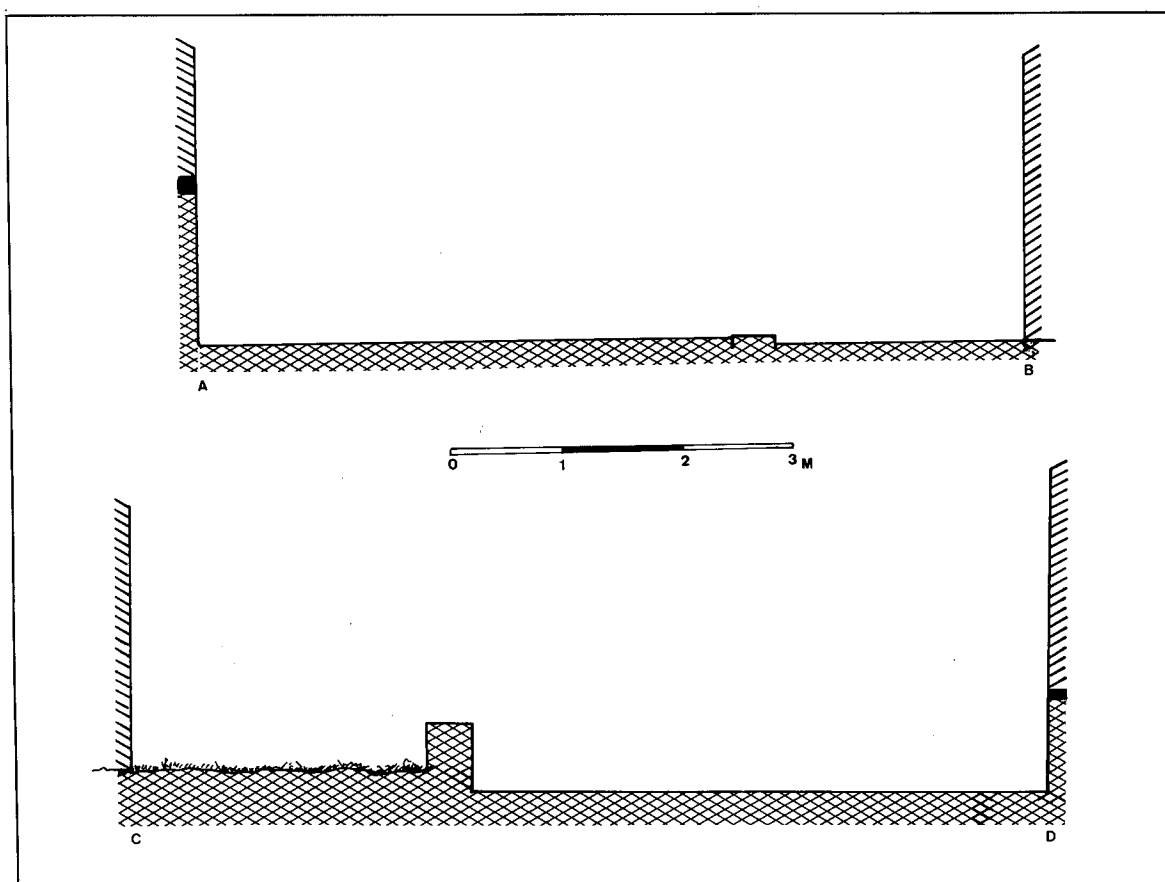

Fig. 5.— Seccions longitudinal i transversal de les restes de la vil·la de Can Martí. Les estructures romanes han estat seccionades amb trama romboïdal.

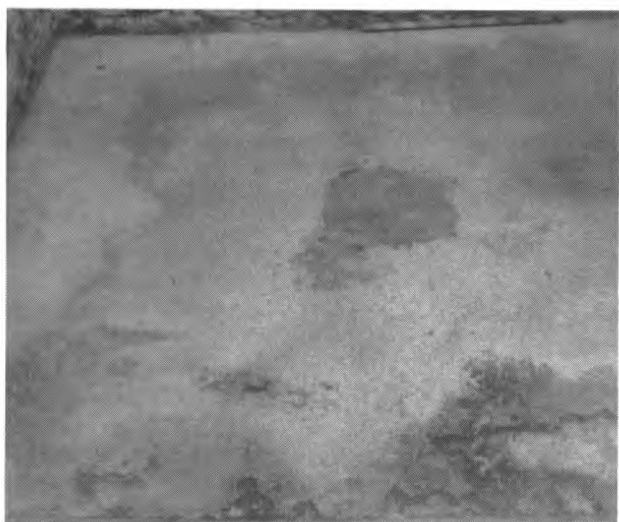

Fig. 6.— Vista general del paviment de mosaic de l'àmbit número 1.

formada per l'alternància de meandres d'esvàstiques i de quadrats.

L'habitació número 4 no està excavada del tot. No obstant, és l'àmbit de majors dimensions. Les seves mides visibles són de 3,20 m de longitud per 6 m d'amplada, sense tenir cap evidència del seus murs de tancament. Presenta un paviment d'*opus signinum* amb tesselles rectangulars distribuïdes de forma irregular. Comunica amb els àmbits 1 i 3, i —amb tota probabilitat— segurament també amb l'àmbit número 2.

Per la distribució i articulació de les estructures conservades pensem que estem davant de la *pars urbana* d'una *villa* romana amb una disposició espacial de tipus clarament itàlic. Tenint en compte que la vil·la s'adossa pel nord al turó i que l'habitació número 4 sembla que és la peça entorn de la qual s'articulen la resta d'habitacions, podem pensar que la vil·la va ésser planificada de forma axial i orientada en direcció nord-sud amb una lleugera desviació de 30 graus cap a l'oest. En l'eix de la vil·la es situa —al fons de la construcció— l'àmbit número 1. Així, aquest darrer àmbit seria la peça més important de l'edifici, fet demostrat no tan sols per la seva privilegiada situació dins de la resta d'estructures sinó també per la seva rica decoració i per la seva cota de pavimentació lleugerament superior a la dels altres àmbits. La identificació d'aquesta habitació amb el *tablinum* de la *villa* és quelcom que creiem evident. De la mateixa manera, l'habitació número 4 s'ha de relacionar amb l'*atrium* de la casa, peça fonamental i veritable element vertebrador de la *domus* itàlica. Malauradament, no tenim cap dada per afirmar de quin tipus d'atri es tractaria. Les habitacions números 2 i 3 presenten unes dificultats molt més grans per a la seva identificació real tot i que possiblement funcionarien com a *cubiculae*, és a dir, dormitoris. No obstant, si seguim una distribució de tipus clàssic podem identificar només com a *cubiculum* l'habitació número 2, mentre que l'habitació número 3 podria tractar-se d'una *ala*, habitació completament oberta a l'*atrium* i destinada al culte dels avantpassats. No tenim cap evidència segura per a la resta de la *pars urbana* de la vil·la que —amb tota seguretat— presen-

taria les seves *fauces* en el sector meridional, així com tampoc cap evidència respecte a les característiques i articulació de la seva *pars rustica*.

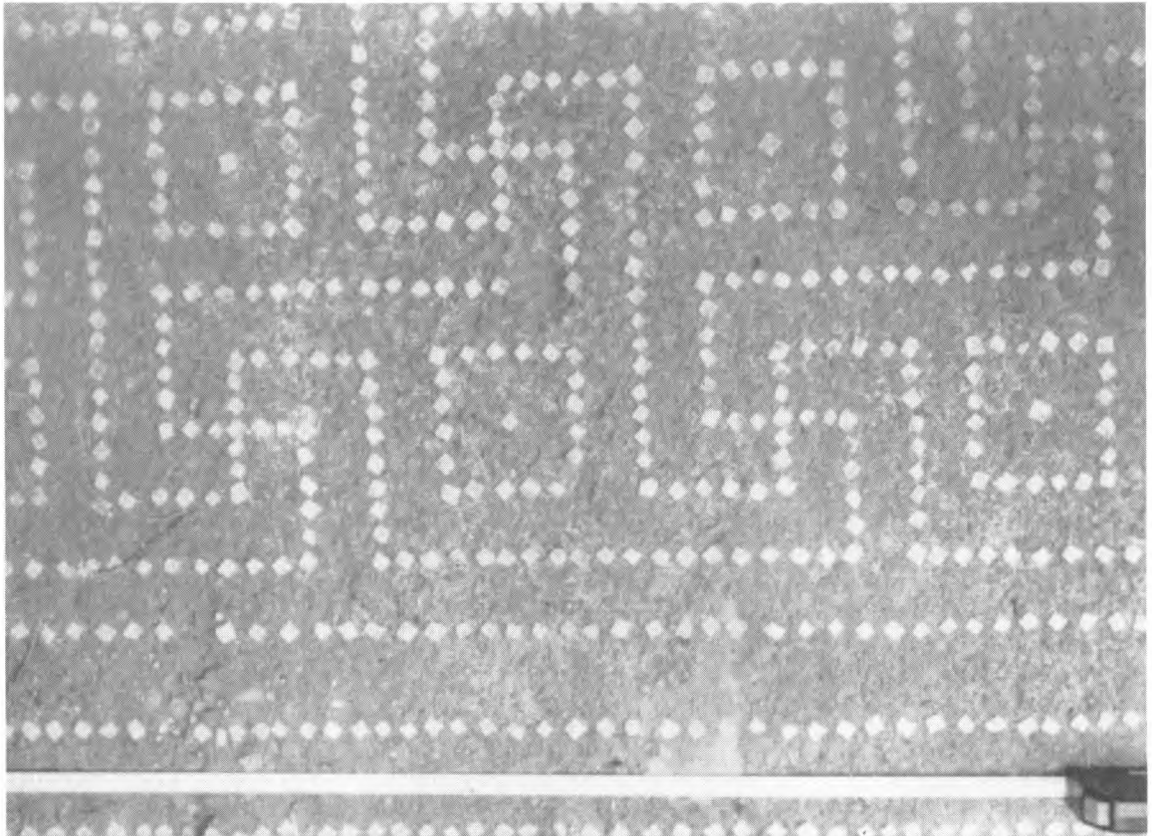
Amb aquestes dades, podem pensar que la part senyorial de la vil·la de Can Martí tindria una disposició axial clàssica en base a dos elements essencials: l'atri i el *tablinum*. Aquest darrer ocuparia el lloc central de la casa, el primer hi constituïria l'eix d'articulació al qual s'obririen la resta de les habitacions (*cellae, cubiculae, alae*, etc).

Aquest tipus de casa itàlica està relativament ben documentat a la *Hispania Citerior*, bàsicament en els nuclis urbans d'època tardo-republicana. Així, per exemple, en *Emporiae* (Empúries) trobem aquest tipus de *domus* de forma abundant en el barri de la *Neàpolis* amb unes cronologies anteriors al canvi d'Era (Aquilué et al., 1983, pp. 127-137 i especialment fig. 2; Santos, 1987, pp. 320-327); en *Baetulo* (Badalona) trobem una distribució semblant en la *domus* del carrer Lladó amb una cronologia constructiva molt poc clara basada, principalment, en l'estil decoratiu dels seus paviments (Guitart, 1976, pp. 81-88); en *Carthago Nova* (Cartagena), on les restes exhumes del carrer del Duque han de respondre a una distribució domèstica clarament itàlica (Ramallo, 1985, pp. 35-40) o en els esquemes compositius de les cases tardo-republicanes ben conegudes de l'antiga *Lepida Celsa*, en Velilla de Ebro (Beltrán, 1983, p. 47; Beltrán et al., 1984). Contràriament, la distribució arquitectònica que presenten les primeres cases de camp romanes de la *Citerior* és molt més difícil d'esbrinar a causa de les grans transformacions que pateixen les *villae* durant el període alto-imperial i, fins i tot, baix-imperial, transformacions que pressuposen importants alteracions i modificacions de les primeres fases constructives. Així, per exemple, *villae* amb nivells fundacionals clarament tardo-republicans, com la vil·la de Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt —Girona— (Nolla, 1983, pp. 1-20), la vil·la dels Tolegassos o la de l'Olivet d'en Pujol, en el *hinterland* més proper a *Emporiae* (Casas, 1989, pp. 44-46 i 52-53), o les conegudes superficialment gràcies a treballs de prospecció de camp en les zones del Vallès (Estrada, 1955-1959; Estrada & Villaronga, 1967), del Camp de Tarragona (Keay, 1987, pp. 53-58), del Maresme (Prevosti, 1981 b) o del *territorium* de *Baetulo* (Prevosti, 1981 a, pp. 277-278), són totalment desconegudes des d'un punt de vista arquitectònic i estructural. Tan sols, les dues habitacions de la primera fase de la vil·la de "El Moro" de Torredembarra —Tarragona— (Terré, 1987, p. 221) i les estructures conservades en algunes vil·les del *territorium* de *Carthago Nova* (Ramallo, 1985, p. 71), poden datar-se actualment a les darreries del segle II a.C. o ja dins del primer terç del segle I a.C. La nostra vil·la, doncs, ve a afegir-se a aquest pobre panorama actual, però importantíssim per esbrinar el grau de penetració de les estructures arquitectòniques romanes de caire rural en el període tardo-republicà.

7. ELS MOSAICS, DESCRIPCIÓ I ASPECTES CRONOLÒGICS

7.a. L'àmbit número 1

L'habitació número 1, que hem identificat com el *tablinum* de la vil·la, presenta un paviment d'*opus*

Figs. 7-9.— Paviment d'opus signinum amb decoració d'esvàstiques enllaçades corresponent a l'àmbit número 3.

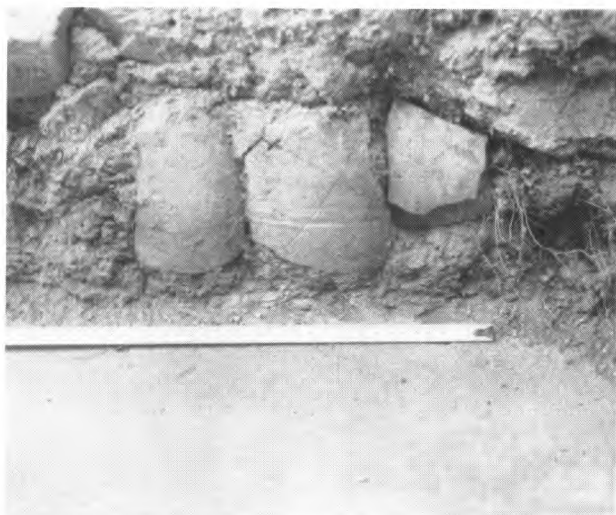

Fig. 10.— Detall de la preparació amb fragments ceràmics de la pintura mural que revestia els murs de l'àmbit número 3.

tessellatum format, exclusivament, per tesel·les de quarsita blanca de 0,01 m quadrat. Aquest mosaic és el número 169 del catàleg de Barral (1978, p. 147), el qual no esmenta la possibilitat de l'existència d'un emblema que per a nosaltres és evident. En efecte, en el centre d'aquest mosaic aniria un emblema d'uns 0,50 m quadrats que ha estat arrencat en una època indeterminada, sense que tinguem cap referència del mateix (fig. 6). És ben probable que es tractés d'un petit emblema polícrom, de tipus hel·lenístic, realitzat mitjançant la tècnica de l'*opus vermiculatum* i semblants als ben coneguts d'Empúries (Balil, 1964, pp. 29-39).

Aquesta associació en un mateix paviment d'un camp de mosaic molt simple —normalment de fons blanc— i d'un emblema central policrom, constitueix una veritable moda decorativa de les dependències més importants de les cases itàliques de finals del segle II a.C. (Becatti, 1961, pp. 256-257). És indubtable que aquesta associació de tècniques en un mateix paviment donaria una gran bellesa decorativa, doncs, a la monocromia del *tessellatum* s'oposaria la policromia del *vermiculatum*, al fons clar del primer el fons fosc del segon, als efectes bidimensionals del mosaic la tridimensionalitat de l'emblema (Bruneau, 1972, pp. 86-87), donant, d'aquesta forma, una conjunció plàstica de gran vàlua estètica, ressaltada per la posició central de l'emblema.

7.b. L'àmbit número 3

Ja hem comentat que no coneixem el tipus de paviment de l'habitació número 2, per la qual cosa passem tot seguit a analitzar el paviment de l'àmbit número 3. Aquest presenta un paviment d'*opus signinum* amb una decoració formada mitjançant tesel·les incrustades. Aquest paviment correspon al número 167 del treball de Barral (1978, 146). Els paviments d'*opus signinum* són paviments d'una gran consistència formats per una argamassa de calç, sorra, fragments de ceràmica i pedres de petit tamany. La seva gran impermeabilitat fa que sigui molt apte per a dependències en contacte amb l'aigua o bé per a revestiments de dipòsits i d'àmbits termals. La seva utilit-

zació en habitacions domèstiques és quelcom habitual, presentant moltes vegades tesel·les o fragments de marbres encastats per fer-los més sumptuosos, com el cas que ens ocupa. El nostre paviment presenta unes tesel·les de color blanc, de gairebé un centímetre de costat, força irregulars i formant una decoració de tipus geomètric. Aquesta decoració es troba emmarcada per tres bandes de tesel·les que delimiten l'espai de l'habitació i el diferencien de l'espai de l'atri de la vil·la. Dins d'aquest marc —les bandes estan unides per les seves cantonades— es troba la decoració pròpiament dita formada per una sèrie alternada de meandres d'esvàstiques i de quadrats, en el centre dels quals es troba una tesel·la. Les tesel·les estan col·locades de tal forma que si estiguessin agafades es tocarien pels seus angles i no pels costats (fig. 7-9). A l'angle nord-oest de l'habitació s'ha conservat la característica engalba vermellova d'aquests paviments.

Ja hem vist que en les parets d'aquesta habitació s'han conservat restes de pintura mural. No podem prescindir de la seva anàlisi, doncs, ens apropa també a la cronologia de la dependència i del paviment que analitzem. En primer lloc, és interessant la preparació que s'observa en el mur septentrional per aplicar les capes d'enlluït. A la part baixa s'han conservat les restes d'un revestiment de ceràmiques — fragments d'*imbrices* i d'àmfores— que estan col·locades perpendicularment al mur i adossades a ell (fig. 10). Aquest sistema de preparació no és molt freqüent i només es fa servir en estructures amb paraments de llargues juntures que permeten ajustar bé els fragments ceràmics (Barbet & Allang, 1972, pp. 996-997). Aquest tipus de preparació ha estat trobat en la casa de Sula, en *Glanum*, fent de suport a unes pintures del segon estil pompeïà (Rolland, 1952). A la Península Ibèrica coneixem exemples d'aquest tipus de preparació, inèdits, a algunes habitacions domèstiques del barri de la *Neapolis d'Emporiae* (Empúries), en unes dependències de les termes dites de "Los Arcos II" de *Clunia* (Aranda de Duero) i en unes *tabernae* tardo-republicanes de *Baetulo* (Badalona).

Les restes de pintura conservades permeten emmarcar aquesta decoració pictòrica dins del primer estil pompeïà, també anomenat d'incrustació. Aquest estil imita el revestiment marmori que recobria les parets de les cases de les classes socials econòmicament més poderoses d'Egipte, Grècia i Àsia Menor durant el període hel·lenístic. A Itàlia arribarà aquesta imitació en estuc abans que el propi revestiment marmori degut, no tan sols al seu cost menys elevat, sinó també a la seva major bellesa al poder jugar amb una policromia més variada i complexa. D'aquesta manera, es tendeix a simular parets marmòries com construïdes amb carreus pafaçonats de marbres de diferents colors (Gassiot, 1972). Observem com —en el nostre cas— aquesta simulació no s'aconsegueix tan sols amb l'alternància de la coloració de les diferents "plaquetes" o "carreus de marbres", de tonalitats groguenques i blanquinoses, sinó també mitjançant el relleu de les mateixes que sobresurten lleugerament del fons uniforme de l'estuc vermell (fig. 11 i 12).

La cronologia que es dona a aquest estil pictòric en la Península Itàlica abraça des del 150 a.C. fins

al 80 a.C., però és evident que l'aparició del segon estil pompeià no implica la desaparició del primer, perdurant aquest fins a una època més avançada. No obstant, la presència d'aquest estil pictòric fora de la Península Itàlica apunta també a cronologies tardo-republicanes molt clares. Així, per exemple està documentat a Marsella, Glanum i Lattes en contextos de finals del segle II a.C. (Barbet, 1987, p. 7 –amb bibliografia–), mentre que a la Península Ibèrica tenim els exemples d'Azaila, datats en el primer quart del segle I a.C., i de Botorrita, amb una cronologia semblant (Guiral & Mostalac, 1987, pp. 233-241). També és interessant destacar que l'associació de la tècnica parietal del primer estil pompeià amb paviments d'*opus signinum* tesel·lats es dona a Itàlia de forma abundant en estructures datades a finals del segle II a.C. o principis del segle I a.C. (Becatti, 1961, pp. 253-267).

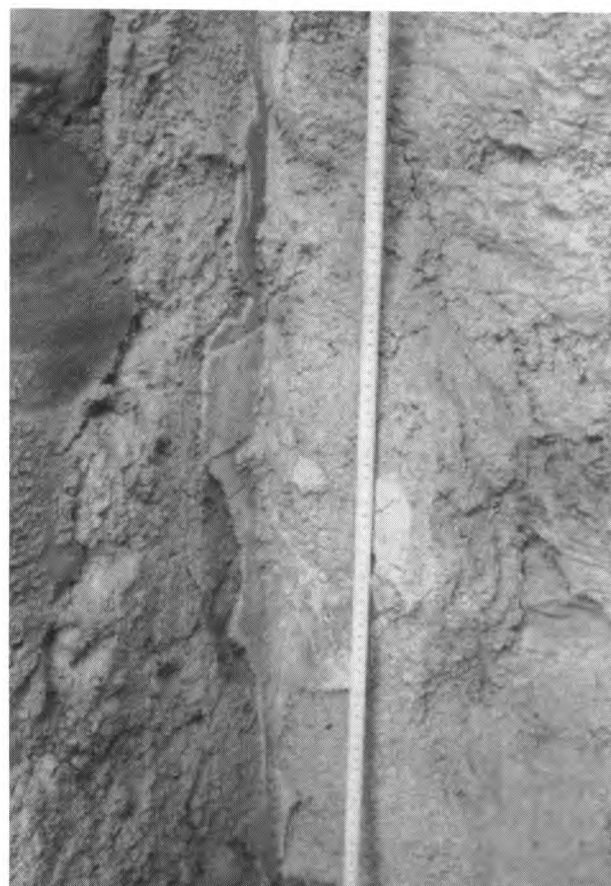
Ja hem parlat de la impossibilitat de datar aquesta vil·la, actualment, en base als resultats d'una excavació científica. Per aquest motiu, l'única possibilitat d'apropar-nos cronològicament a ella és mitjançant l'anàlisi dels seus elements estructurals conservats. D'aquesta forma, és aquest paviment el que ens proporciona elements cronològics més fiables. De cap de les maneres volem fer un estudi exhaustiu d'aquest tipus de paviments. Tan sols farem unes referències que creiem d'interès per establir-ne la cronologia.

Els paviments d'*opus signinum* amb tesel·les més antics que coneixem són els trobats a la localitat sicili-

ana de Morgantina i l'aparegut a les excavacions de l'*Area Sacra de Santo Omobono*, a Roma, datats a la segona meitat del segle III a.C. (Morricone, 1971, p. 17). La seva utilització i difusió per la Península Itàlica és molt comú i freqüent sobretot a partir de mitjans del segle II a.C., abraçant tota la segona meitat d'aquesta centúria i tot el segle I a.C. (Morricone, 1971, p. 17 i ss). A partir d'època augustea es fa menys abundant, per ésser substituït a mitjans del segle I d.C. pels paviments d'*opus tessellatum* en blanc i negre.

Podem afirmar que els paviments d'*opus signinum* són els paviments itàlics per excel·lència, doncs, són molt poc freqüents en el Mediterrani Oriental. En efecte, és significatiu que en la ciutat de Delos –on s'han inventariat més de 350 paviments i en un moment, entre el 130 i el 80 a.C., que podem considerar com de total acceptació d'aquest tipus de paviments– tan sols s'han documentat quatre exemplars i un d'ells precisament a l'Agora dels Italians (Bruneau, 1972, pp. 23 i 133). La seva importació itàlica a Delos sembla evident. D'altra banda, és rellevant observar que la distribució d'aquest tipus de paviments pel Mediterrani Occidental coincideix amb les primeres zones d'ocupació i de romanització fora d'Itàlia: la Narbonense, la Citerior i la Ulterior.

Ara bé, dins del context tardo-republicà que podem assignar a aquest paviment, és possible precisar la seva cronologia mitjançant l'estudi de la seva decoració. Abans de tot, hem d'advertir que l'alternàcia de meandres d'esvàstiques i de quadrats és una

Figs. 11-12.– Detall de les restes de la pintura mural del primer estil pompeià conservades en els paraments de la vil·la.

Fig. 13.- Vista general dels àmbits 3 i 4 de la vil·la amb els seus corresponents paviments d'*opus signinum* decorats.

decoració molt corrent en aquests tipus de paviments, perdurant durant tot el segle I a.C. Tanmateix, tota datació en base a paral·lels estilístics està supeditada a la seva verificació estratigràfica, la qual cosa fa que siguem molt prudents en el moment d'afirmar una datació precisa.

A Itàlia els paral·lels més propers, en quant a la seva decoració, són molt nombrosos. Així, a Roma sota l'església de Santa Cecília ha aparegut un paviment amb triple banda de meandres d'esvàstiques i de quadrats, formant part d'unes estructures d'habitatge de finals del segle II a.C. (Morricone, 1971, p. 12). A la mateixa ciutat, en una *domus* del Foro datada en època alto-silana ha aparegut un paviment amb retícula de rombes emmarcada per meandres d'esvàstiques i de quadrats (Morricone, 1971, p. 10). A Tivoli, en una vil·la republicana datada en el darrer decenni del segle II a.C. –sota Villa Adriana– ha aparegut un mosaic de les mateixes característiques que el nostre (Morricone, 1971, pp. 13-14). A Ostia en la *casseta republicana A*, datada a finals del segle II a.C., ha aparegut un paviment molt semblant al de Samalús (Morricone 1971, p. 14). En fi, podríem multiplicar els exemples, però podem afirmar que a la Península Itàlica aquest tipus de decoració està ben datat entre el darrer quart del segle II a.C. i l'època de Cèsar.

El problema radica en si podem mantenir aquesta cronologia per als paviments d'aquesta classe a His-

pania. Malauradament, la gran part dels paviments coneguts presenten les mateixes dificultats cronològiques que el nostre. Hi ha exemples a Empúries (Puig i Cadafalch, 1934, p. 342, fig. 443; Almagro, 1952, pp. 37-39; Barral, 1979, pp. 71-76), Badalona (Guitart, 1976, pp. 81-88; Barral, 1978, fig. 44), Mataró (Barral, 1978, 85), Torredembarra (Térre, 1987, pp. 217-224), Tarragona (Navarro, 1980), Sagunt (Vall de Pla, 1961, pp. 141-175); *Ilici* (Ramos, 1975, p. 149), *Carthago Nova* i la seva àrea d'influència (Ramallo, 1980, pp. 287-317; Ramallo, 1985; Ramallo 1986, pp. 183-187), Itàlica (Blanco, 1978 b, p. 44), Mérida (Blanco, 1978 a, p. 181), Lleida (Pérez, 1984, p. 76), Botorrita, Velilla d'Ebre (Domínguez 1973, pp. 139-150; Beltrán et al., 1984), Azaila (Beltrán, 1976; Lasheras, 1984, pp. 199-206), Chalamera (Pita Mercé, 1970, pp. 717-712; Lostal, 1980, p. 95), Monzón (Lostal, 1980, pp. 59-60), *Osca* i el seu *territorium* més proper (Domínguez, 1982), Cascante (Mezquíriz, 1971, pp. 277-307) i Pamplona (Mezquíriz, 1976, pp. 113-125).

Malgrat tot, només disposem de cronologies relatives fiables per a un nombre molt escàs d'aquests paviments. És de destacar, però, que gairebé tots ells s'inscriuen dins de zones amb una romanització molt primerenca i intensa: les àrees costaneres de la *Hispania Citerior* i la Vall de l'Ebre. Creiem, també, que no és un fet fortuït la seva presència constant en nuclis urbans de fundació tarde-republicana o amb uns ascendents romans tarde-republicans molt forts –*Tarraco*, *Emporiae*, *Carthago Nova*, *Baetulo*, *Iluro*, *Ilerda*, *Osca*, *Pompaelo*,...–, la qual cosa fa pensar que les cronologies tan antigues que veiem per aquest tipus de paviments a Itàlia es poden mantenir en la Península Ibèrica.

Alguns d'aquests paviments han estat datats mitjançant estratigrafies segures o bé amb fets històrics concrets. Per exemple, el paviment aparegut a la "Loma de Herrerías", a Mazarrón (Murcia), es relaciona amb un context arqueològic de darrer quart del segle II a.C. i primer quart del segle I a.C. (Ramallo, 1985, p. 82; Ramallo, 1986, p. 186). Els paviments d'*opus signinum* de la vil·la d'"El Moro" de Torredembarra han estat datats arqueològicament, gràcies a les estratigrafies realitzades i a altres elements arquitectònics, a les darreries del segle II a.C. o molt a principis del segle I a.C. (Terré, 1987, p. 221). El paviment d'"El Molinete", a Cartagena, apareix dins d'un horitzó constructiu de primer terç del segle I a.C., definit per les ceràmiques campanianes (Ramallo, 1985, p. 46; Ramallo, 1986, p. 187). El de Cascante ha estat datat entre el 70 i el 50 a.C. gràcies als materials ceràmics apareguts en els seus estrats de preparació (Mezquíriz, 1971, pp. 290-291). Els paviments d'*opus signinum* d'Azaila pertanyen tots ells a la primera meitat del segle I a.C., amb exemples anteriors a les guerres Sectorianes (Lasheras, 1984). Finalment, els exemples de Botorrita han d'ésser anteriors a la destrucció de l'assentament, produïda a mitjans del segle I a.C. (Beltrán & Tovar, 1982).

Resumint, podem dir que l'ús d'aquest tipus de paviment –amb una decoració semblant al que hem analitzat– està ben documentat a Hispània a partir de finals del segle II a.C., arribant només en alguns casos al canvi d'era (Blanco, 1978 a, p. 53), però

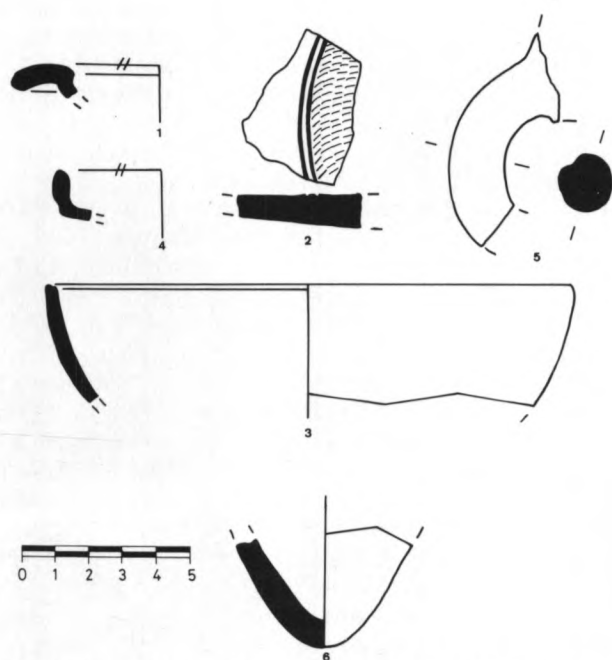

Fig. 14.- Material arqueològic procedent de la vil·la de Can Martí: 1 - Ceràmica campaniana A, forma Lamboglia 36. 2 - Ceràmica campaniana B, forma Lamboglia 5/7. 3 - Ceràmica comuna de producció itàlica, forma simil Vegas 4. 4 - Ceràmica grisa costa catalana, forma Fòrum 11. 5-6 - Àmfora ibèrica.

observant que la seva presència s'efectua en nuclis urbans i àrees de tradició romana tardo-republicana inqüestionable.

7.c. L'àmbit número 4

L'habitació número 4 —el possible atri de la vil·la— també presenta un paviment d'*opus signinum* però amb una tècnica decorativa diferent. Aquest paviment correspon al número 168 del treball de Barral (1978, p. 146). Presenta unes teselles rectangulars, que oscil·len entre els 0,04 i els 0,06 m de longitud per 0,02 m d'amplada, de color blanc o negre, distribuïdes de forma alterna, malgrat que en alguns sectors s'aprecia una major abundància de teselles blanques. Les teselles estan agrupades en línies de número variable dibuixant una mena de semicercles imbricats força irregulars (fig. 13).

No hem trobat cap tipus de paral·lel aproximat per aquest paviment. No obstant, és comú en els paviments d'*opus signinum* la inserció de teselles quadrangulars formant motius geomètrics molt simples o la inclusió de teselles de diversos tamanys distribuïdes de forma caòtica o, fins i tot, fragments de marbres de diferents colors encastats en el paviment de forma irregular (Almagro, 1962, p. 10; Balil, 1973, pp. 14-32; Ramallo, 1985, p. 71).

8. EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

Com ja hem dit, l'únic material arqueològic recuperat procedeix del cribat de les terres extretes en l'antiga "excavació" de la vil·la i de la prospecció efectuada als voltants de la mateixa. Deixant de banda les ceràmiques vidrades i altres materials d'època contemporània, tenim el següent material relacionat amb l'ocupació de l'indret en època antiga:

- Campaniana A. Tres fragments informes i un fragment de vora de la forma Lamboglia 36 = Morel 1300, amb una cronologia de segle II a.C. i primera meitat del segle I a.C. (fig. 14, 1).
- Campaniana B. Tres fragments informes i un fragment de fons amb decoració interna a la rodeta, possiblement d'una pàtera de la forma Lamboglia 5/7 = Morel 2250, amb una cronologia de segona meitat del segle II a.C. i segle I a.C. (fig. 14, 2).
- Ceràmica comuna de producció itàlica. Tres informes i un fragment de vora d'una cassola de vora bífida assimilable a la forma Vegas 4, amb una cronologia de segles II i I a.C. (fig. 14, 3).
- Ceràmica grisa tipus costa catalana. Dos fragments informes, una fitxa i un fragment de vora d'una pàtera assimilable al tipus Forum 11 (fig. 14, 4), datat a finals del segle II a.C. i primera meitat de la centúria següent (Aquilué et al., 1984, pp. 372-373).
- Ceràmica ibèrica pintada. Un fragment informe amb pintura de color roig vinós.
- Ceràmica ibèrica de pasta bicolor. Vuitanta-vuit fragments informes.
- Ceràmica comuna de producció local de pasta beïge. Dos fragments informes.
- Ceràmica comuna oxidada de producció local. Tres fragments de peces discoïdals.
- Ceràmica comuna de pasta rosada amb desgriant micaci. Tres fragments informes.
- Àmfora ibèrica. Catorze fragments informes, un pivot i una nansa (fig. 14, 5-6).
- Àmfora púnica. Dos fragments informes.
- Àmfora itàlica amb desgriant volcànic característic. Cinc fragments informes.
- Àmfora itàlica indeterminada. Cinquanta-u fragments informes.
- Pasta de vidre. Un fragment informe.
- Pintura mural. Deu fragments.

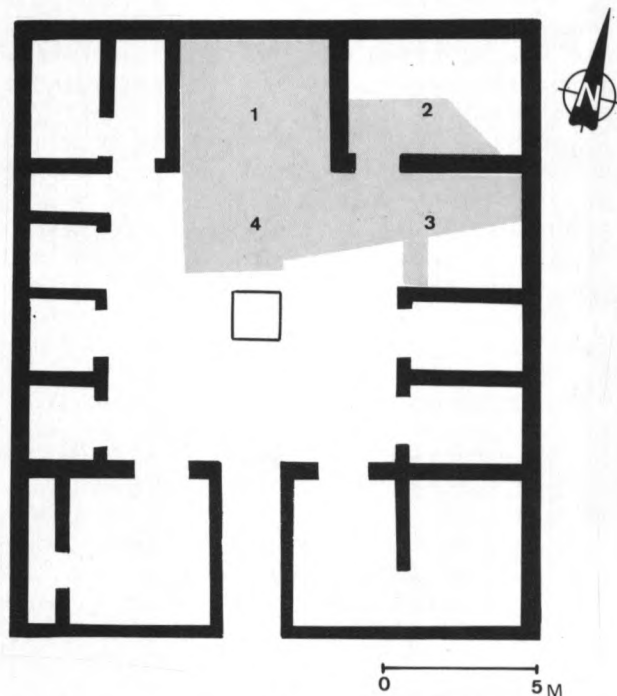

Fig. 15.- Esquema clàssic de la *pars urbana* d'una vil·la romana. Amb trama i numerats, els àmbits identificats segons les estructures conservades en la vil·la de Can Martí.

Realment el material és molt pobre i poc significatiu. Tot i així, el material ens posa en relació amb un complex ceràmic d'època tardo-republicana força clar. A la presència de ceràmiques tardorepublicanes de vernís negre, ceràmiques comunes i àmfores itàliques, ceràmiques grises de la costa catalana i ibèriques, hem d'afegir l'absència total de materials d'època augustiana o posteriors al canvi d'Era. Aquestes dades permeten suposar que la vil·la deixa d'ésser ocupada en un moment imprecís però anterior a l'aparició de la T.S. Aretina (cap als voltants del 30 a.C.) i que no tornarà a ésser ocupada durant el període alto-imperial. Només així s'explica la manca absoluta de ceràmiques dels segles I i II d.C. —com T.S. Sudgàl·lica, T.S. Hispànica i T.S. Africana A 1—, que sabem que arriben en grans quantitats i regularment a la resta de les *vil·lae* conegudes d'aquesta zona (Pardo, 1984). De la mateixa manera, si acceptem un abandonament de la vil·la anterior a l'època augustiana, hem de situar l'època de la seva construcció en un moment indeterminat del període tardo-republicà potser a les darreries del segle II a.C., atesa la cronologia que hem vist pels seus elements constructius.

9. CONCLUSIONS

De l'estudi dels elements constructius i decoratius de les estructures de la vil·la romana de Can Martí (Samalús), podem deduir que aquesta va ser construïda entre finals del segle II a.C. i la primera meitat del segle I a.C. (fig. 15). Així, hem vist com la pavimentació d'una habitació, com la número 1, amb un mosaic monocrom associat a un emblema central polí crom fou una veritable moda a Itàlia a finals del segle II a.C. (Becatti, 1961, pp. 256-257); que la conjunció en una mateixa dependència, com la número 3, d'un paviment d'*opus signinum* amb decoració tesel·lada i una pintura parietal del primer estil pompeïà és quelcom abundant a Itàlia a finals del segle II a.C. i principis del segle I a.C. (Pernice, 1938); i que la decoració que presenta el paviment d'*opus signinum* de l'habitació número 3 és típica a Itàlia entre finals del segle II a.C. i la primera meitat de la centúria següent (Morricone, 1971, p. 17). A més a més, és interessant constatar que a Itàlia el grup més compacte dels paviments de signino es data

a l'últim decenni del segle II a.C. i al primer decenni de la centúria següent, apareixent associats a altres tipus de paviments i observant-se com els primers s'utilitzen, preferentment, en els atris i en dependències més modestes (Morricone, 1971, p. 17). Amb aquestes dades, la nostra vil·la mostra uns elements constructius i decoratius que, en el cas d'ubicar-se a la Península Itàlica, hauríem de datar entre finals del segle II a.C. i la primera meitat de segle I a.C., a manca d'estratigrafies o contextos arqueològics clars. La seva presència en aquest indret de la *Provincia Hispania Citerior* no ha d'agafar-se com un argument per datar-la en un moment més avançat. En efecte, el material ceràmic recuperat apunta a una clara ocupació tardo-republicana de la zona, malgrat que al tractar-se d'un material descontextualitzat no permet cap precisió cronològica per al seu moment fundacional. Tanmateix, tampoc podem precisar el seu moment final. Sembla que s'abandona en un moment anterior a l'aparició de la T.S. Aretina i hem de recordar com damunt dels paviments van aparèixer els estrats d'enderrocament de l'edifici. Potser un fet fortuït va provocar la seva destrucció i els seus propietaris van decidir que no calia tornar-la a reconstruir donada la impossibilitat d'expandir-se cap a nord.

La vil·la de Can Martí es constitueix en un punt de referència important per esbrinar amb detall el procés de transformació de les estructures indígenes provocat per la romanització del país durant el període tardo-republicà. L'abandonament del poblat ibèric, situat dalt del turó on s'ubica la vil·la romana, es una prova fefaent de la implantació d'unes noves estructures econòmiques i productives en el camp, les quals van lligades a la creació de veritables nuclis urbans que controlen i canalitzen aquest procés de canvi. L'arqueologia ha demostrat amb rotunditat l'existència d'unes primeres ciutats tardo-republicanes planificades i edificades amb un caràcter marcadament itàlic, com és el cas de la ciutat romana d'Empúries construïda pels volts de l'any 100 a.C. (Aquilué et al., 1984, pp. 135-137; Mar & Ruiz de Arbulo, 1984, pp. 367-374). La vil·la de Can Martí demostra que també les estructures rurals d'aquest moment participen plenament d'aquest fenomen, amb una arquitectura i un ambient decoratiu plenament itàlics.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO M. (1952) *Las inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*, Monografías ampuritanas, II, Barcelona.
- ALMAGRO M. (1962) *Ampurias*, Excavaciones Arqueológicas en España, 9, Madrid.
- ALMAGRO M., SERRA RÀFOLS J. & COLOMINES J. (1945) *Carta Arqueológica de España*. Barcelona, Madrid.
- AQUILUÉ J., MAR R. & RUIZ DE ARBULO J. (1983) La arquitectura de la Neápolis ampuritana. Espacio y función hacia el cambio de Era, *Informació Arqueològica*, 40, Barcelona, pp. 127-137.
- AGUILUÉ J., MAR R., NOLLA J. M., RUIZ DE ARBULO J. & SANMARTÍ E. (1984) *El fórum romà d'Empúries*. Excavacions de l'any 1982, Monografies emporitanes, VI, Barcelona.
- BACARIA A., GARCIA, LL. & PARDO J. (1984) *Carta arqueològica del Vallès Oriental*, Servei d'Arqueologia, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- BALIL A. (1964) Las escuelas musivarias del Conventus Tarracensis, *VIII Congreso Nacional de Arqueología*, Málaga, pp. 406-419.
- BALIL A. (1973) Casa y Urbanismo en la España Antigua. III, *Studia Archaeologica*, 20, Valladolid, pp. 14-32.
- BARBET A. (1987) La diffusion des I, II et III styles pompéiens en Gaule, *Pictores per Provincias, Aventicum V*, Avenches, 1987, pp. 7-28.
- BARBET A. & ALLANG Cl. (1972) Techniques de préparation des parois dans la peinture murale romaine, *Mélanges de l'École Française de Rome et Athènes*, 84-2, Paris, pp. 935-1.069.
- BARRAL X. (1978) *Les mosaïques romaines et medievales de la Regio Laietania (Barcelona et ses environs)*, Barcelona.
- BARRAL X. (1979) Els mosaics d'Empúries. *Informació Preliminar, Faventia*, 1, Bellaterra, 1979, pp. 71-76.

- BECATTI G. (1961) *Scavi di Ostia. IV. Mosaici e pavimenti marmori*, Roma.
- BELTRAN A. & TOVAR A. (1982) *Contrebia Belaisca (Botorrta, Zaragoza. I. El bronce con alfabeto ibérico de Botorrta, Zaragoza*.
- BELTRAN LLORIS M. (1976) *Arqueología e historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*, Monografías arqueológicas, XIX, Zaragoza.
- BELTRAN LLORIS M. (1983) *Celsa, la primera colonia romana en el valle medio del río Ebro*, Discurso de ingreso a la Real Academia de Nobles y Bellas Artes de San Luis, Zaragoza.
- BELTRAN LLORIS M., MOSTALAC A. & LASHERAS J. A. (1984) *Colonia Victrix Iulia Lépidia Cela (Velilla de Ebro, Zaragoza), I. La arquitectura de la "Casa de los Delfines"*, Monografías del Museo de Zaragoza, I, Zaragoza.
- BLANCO A. (1978 a) *Mosaicos romanos de Mérida*, Corpus de Mosaicos Romanos de España, I, Madrid.
- BLANCO A. (1978 b) *Mosaicos romanos de Itálica*, Corpus de Mosaicos Romanos de España, II, Madrid.
- BONNASSIE P. (1979) *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*, Barcelona.
- BOSCH J. et alii (1986) Resultats de les excavacions portades a terme a Turó del Vent (Linars del Vallès), *Tribuna d'Arqueologia*, 1984-1985, Barcelona, pp. 121-132.
- BRUNEAU Ph. (1972) *Exploration archéologique de Delos. Les Mosaïques*, École Française d'Athènes, XXIX, Paris, 1972.
- CASAS J. (1989) *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos. Dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat (Campanyes de 1982 a 1988)*, Sèrie Monogràfica, 10, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.
- DOMÍNGUEZ A. (1973) Un pavimento de opus signinum en Velilla de Ebro, *Estudios del Seminario de Prehistoria, Arqueología e Historia Antigua*, II, Zaragoza, pp. 139-150.
- DOMÍNGUEZ A. (1982) *Carta arqueológica de la Provincia de Huesca*, Zaragoza.
- ESTRADA J. (1955-1959) *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*, Ediciones del Museo de Granollers, Granollers, (edició revisada el 1959).
- ESTRADA J. & VILLARONGA L. (1967) La Lauro monetar y el hallazgo de Cánovas, *Ampurias*, XXVIII, Barcelona, pp. 135-191.
- GASSIOT G. (1972) *Pintura romana y paleocristiana*, Madrid.
- GUIRAL C. & MOSTALAC A. (1987) Avance sobre la difusión de los cuatro estilos pompeyanos en Aragón (España), *Pictores per Provincias, Aventicum V*, Avenches, 1987, pp. 233-241.
- GUITART J. (1976) *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*, Monografías Badalonesas, 1, Badalona.
- KEAY S. J. (1987) The impact of the foundation of Tarraco upon the indigenous settlement pattern of the Ager Tarraconensis, *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, Granollers, 5-8 de febrer de 1987, Pre-actes, pp. 53-58.
- LASHERAS J. A. (1984) Pavimentos de opus signinum en Azaila, *Encuentro de homenaje a Juan Cabré Aguiló, 1882-1982*, Zaragoza, 1984, pp. 199-206.
- LOSTAL J. (1980) *Arqueología del Aragón romano*, Zaragoza.
- MAR R. & RUIZ DE ARBULO J. (1984) El foro republicano de Empúries. Metrología y composición, *VI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Barcelona, pp. 367-374.
- MAYER M. & RODÀ I. (1984) *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*, Sabadell.
- MEZQUIRIZ M. A. (1971) Hallazgo de pavimentos de opus signinum en Cascante (Navarra), *Homenaje a D. José Esteban Uranga*, Pamplona, ps. 277-307.
- MEZQUIRIZ M. A. (1976) Diversos tipos de pavimentos romanos hallados en las excavaciones de Pamplona, *Letras de Deusto*, 5, Deusto, pp. 113-125.
- MORRICONE M. L. (1967) *Mosaici Antichi in Italia. Regione I. Roma: Reg X Palatium*, Roma.
- MORRICONE M. L. (1971) *Mosaici Antichi in Italia. Studi Monografici. Pavimenti di Signino repubblicani di Roma e dintorni*, Roma.
- NAVARRO R. (1980) *Los mosaicos romanos de Tarragona*, Resumen de Tesis Doctoral, Barcelona.
- NOLLA J. M. (1983) Algunes consideracions entorn la vil·la del Pla de l'Horta a Sarrià de Dalt (Girona), *Annals de l'Institut d'Estudi Gironins*, XXVI, Girona, pp. 111-130.
- PARDO J. (1984) Noves dades sobre el procés de romanització del Vallès Oriental, *VIè. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1984)*, Barcelona, 1987, pp. 22-24.
- PARDO J. (1986) *Els orígens de Granollers*, dossier número 5 del "Curs d'Introducció a l'Arqueologia del Vallès Oriental", Museu de Granollers.
- PARDO J. (1989) El nucli romà de Granollers, *Empúries*, 48-50, Barcelona, en premsa.
- PARDO J. & PÀMIES (1986) *La romanització*, dossier número 4 del "Curs d'Introducció a l'Arqueologia del Vallès Oriental", Museu de Granollers.
- PARDO J. & PANOSA M. (1986) *Els Ibers*, dossier número 3 del "Curs d'Introducció a l'Arqueologia del Vallès Oriental", Museu de Granollers.
- PÉREZ A. (1984) *La ciutat romana d'Ilerda, Lérida*.
- PERNICE H. (1938) *Pavimente und figerlichen Mosaiken. Die hellenistische Kunst in Pompei*, Vol. IV. Berlín.
- PITA MERCÉ R. (1970) Pavimento con teselas de Era Forcada, Chalamera, *XI Congreso Nacional de Arqueología (Mérida, 1968)*, pp. 707-712.
- PREVOSTI M. (1981 a) *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*, Monografies badalonines, 3, Badalona.
- PREVOSTI M. (1981 b) *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Iluro*, Mataró.
- PUIG i CADAFALCH J. (1934) *L'arquitectura romana a Catalunya*, Barcelona.
- RAMALLO S. (1980) Pavimentos de opus signinum en el Conventus Carthaginensis, *Pyrenae*, 15-16, Barcelona, pp. 287-317.
- RAMALLO S. (1985) *Mosaicos romanos de Carthago Nova (Hispania Citerior)*, Murcia.
- RAMALLO S. (1986) Inscripciones sobre pavimentos de época republicana en la Hispania romana, *Reunión sobre Epigrafía Hispánica de época romano-republicana*, Zaragoza, pp. 183-187.
- RAMOS A. (1975) Un mosaico helenístico en la Alcudia de Elche, *Archivo de Prehistoria Levantina*, XIV, Valencia, pp. 69-81.
- ROLLAND H. (1952) Observations sur les mosaïques de Glanum, *Archivo Español de Arqueología*, XXV, Madrid, pp. 3-14.
- SANTOS M. (1987) Una aproximación al estudio de la arquitectura doméstica de la Ampurias tardorrepublicana, *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, Granollers, 5-8 de febrer de 1987, Pre-actes, pp. 320-327.
- TERRE E. (1987) La vil·la romana de "El Moro": un exemple de poblament rural al Camp de Tarragona, *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior*, Granollers, 5-8 de febrer de 1987, Pre-actes, pp. 217-224.
- VALL DE PLA M.A. (1961) Mosaicos romanos de Sagunto, *Archivo de Prehistoria Levantina*, IX, Valencia, pp. 141-175.
- VILLARONGA L. (1979) *Numismática Antigua de Hispania*, Barcelona.